

МӘДЕНИ МҰРА
ғылыми журнал

КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ
научный журнал

CULTURAL HERITAGE
science journal

ISSN: 2708-3365

№ 3 (94)

Нұр-Сұлтан
2021

Редакциялық алқа:

А. Мұхамедиұлы,	өнертану докторы, профессор (алқа төрағасы)
Асанканов А.А.,	тарих ғылымдарының докторы, ҚР ҰҒА корреспондент мүшесі (Қырғызстан).
Әбдуақап Қара,	тарих ғылымдарының докторы, профессор (Түркия).
Бороффка Н.,	археология докторы, профессор (Германия).
Бейсенов А.З.,	тарих ғылымдарының кандидаты (Қазақстан).
Ибадуллаева З.Ө.,	тарих ғылымдарының кандидаты, доцент (Қазақстан).
Ибраева А.Г.,	тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР Ұлттық Жаратылыстану ғылымдары академиясының академигі (Қазақстан).
Касеналин А.Е.,	PhD докторы (Қазақстан).
Купаева А.Қ.,	PhD докторы (Қазақстан).
Қартаева Т.Е.,	тарих ғылымдарының кандидаты (Қазақстан).
Малдыбаева Р.К.,	өнертану кандидаты (Қазақстан).
Мұқтар Ә.Қ.,	тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан).
Нұразхан А.Ш.,	педагогика ғылымдарының кандидаты, ҚР Көркемөнер академиясының академигі (Қазақстан).
Оңғар А.,	тарих ғылымдарының кандидаты (Қазақстан).
Самашев З.С.,	тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан).
Төлеубаев Ә.Т.,	тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан).
Смағұлов О.С.,	ҚР ҰҒА академигі, тарих ғылымдарының докторы (Қазақстан).
Таймағамбетов Ж.Қ.,	ҚР ҰҒА академигі, тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан).
Үмітқалиев Ұ.Ұ.,	тарих ғылымдарының кандидаты (Қазақстан).
Шамильоглу Ю.,	Висконсин университетінің профессоры (АҚШ).

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ

Қазақстан Тәуелсіздігіне – 30 жыл

Алимбаев А.Е. «Мәңгілік ел» идеясы және Түркілік интеграция 4

Археология

Құрманғазов И.С., Абдималков К.Г., Әлібай Б.Е. «Ботай» мемлекеттік тарихи-мәдени музей-қорығының Ботай қонысында 2021 жылы жүргізген ғылыми-зерттеу жұмыстарының нәтижелері 12
Білалова Г.Д. Б.з.д. VII-VI ғғ. Сарыарқадағы ерте сақ аң стилінің маңызды белгілері мен ерекшеліктері 24
Нугманова Н.Т. История археологического изучения средневекового городища Сарайчик 34

Этнография

Жайлыбаев Д.Ж. XIX ғ. ортасы мен XX ғ. басындағы Орта Азия халықтарындағы неке және отбасындағы сый алмасу мәселелері 41
Үмітқалиев Ұ.Ұ., Искаков Қ.А. Қазақ халқындағы мәйітті уақытша сақтау және жөнелту ғұрпы: этнографиялық материалдар негізінде 50

Тарих. Тұлға. Тағылым

Артықбаев Ж.О. «Әкеміз Үкі, аман бол!» (Г.Н. Потанин жазбаларындағы Абақ-Керей Қазыбек мырза туралы хикая) 57
Рахымбаева Г.К. Тарихи жырлардың жиналып, зерттелу тарихы (Шығыс Қазақстан өңіріндегі тарихи жырлар негізінде) 63
Хасенов С.С. Әулие Ырғызбай Досқанаұлы және оның емшілік қызметі 71
Кеңшілікұлы А. Мұқағали ғасыры 81
Әлжан Л.Т. «Айқапты» танытқан тұлға 95
Серімов Е.Е. Әбу-л-Қасым Махмұд ибн Омар Жаралла аз-Замахшаридің өмірі және шығармашылығы 101

Филология

Оразбек М.С. Абай шығармаларындағы әлемдік және ұлттық архетиптер 112
Бияров Б.Н. Гидрографиялық терминдерден жасалған түбір топонимдер 131

Музей ісі

Ибраева Г.О. Музейдегі танымы мол кездесу 139
Қабдоллаев М.С. Шығыстың шырайын кіргізер музей-қорық 145

CONTENTS

Kazakhstan's independence – 30 years

Alimbayev A.E. The idea of «Mangilik el» and Turkish integration 4

Archaeology

Kurmaniyazov I.S., Abdimalkov K.G., Alibai B.E. Research work carried out by the «Botai» State Historical and Cultural Museum-Reserve in the settlement of Botai in 2021 12
Bilyalova G.D. Some features and differences of the early saks animal style of Saryarka in vii-vi centuries 24
Nugmanova N.T. History of archeology of the medieval town Sarayshik 34

Ethnography

Zhailybaev D.Zh. Problems of the gift of marriage and family relations in the people of Central Asia in the middle of the XIX – at the beginning of the 20th century 41
Umirkaliyev U., Iskakov K. Preliminary preservation of the bodies of the deceased until burial among the Kazakh people: based on the archaeological and ethnographic materials 50

History. Personality. Reading

Artykbayev Zh.O. «Our father Owl, goodbye!» (The narrative of Kazybek myrza from Abak-Kerey in the diaries of G.N.Potinin) 57
Rakhimbayeva G.K. The history of studying and collecting historical songs (Based on historical songs of the East Kazakhstan region) 63
Khasenov S.S. Aulie Irgizbay Doskhanuly and his healing activities 71
Kenshilikuly A. The age of Mukagali 81
Alzhan L.T. The life and work of Mukhamedzhan Seralin 95
Serimov E.E. The life and work of Abu-l-Kasim Mahmud ibn Omar Jaralli az-Zamakhshari 101

Philology

Orazbek M.S. World and national archetypes in the works of Abai 112
Biyarov B.N. Root toponyms created from hydrographic terms 131

Museum business

Ibraeva G.O. A cognitive meeting at the museum. 139
Kabdullaev M.S. Museum-reserve in the east of the country 145

Әлжан А.Т.

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
e-mail: mahabbat68@mail.ru

«АЙҚАПТЫ» ТАНЫТҚАН ТҰЛҒА

Биыл, яғни 2021 жылы қазақ баспасөзі тарихындағы алғашқы журнал «Айқаптың» жарыққа шыққанына 110 жыл толса, журналдың тұңғыш редакторы Мұхаметжан Сералиннің туғанына 150 жыл (1872-1929) толады.

Бұл мақалада ХХ ғасырдың басында ұлтымыздың қайраткері, қаламгер Мұхаметжан Сералиннің өмірі мен шығармашылығы, өзі өмір сүрген заманындағы халықтың әлеуметтік жағдайын жақсарту жолындағы еңбектері баяндалады. Сонымен қатар қазақ тілінде журнал шығару жолындағы әрекеттері де айтылды. Қаламгердің редакторлығымен жарық көрген тұңғыш қазақ журналы «Айқаптың» сол кездегі көтерген мәселелері, онда жарық көрген деректер мен шығармалардың тақырыбы, оқу-тәрбие мәселелері «шөлдеп отырған» халыққа өте қажет болғандығы баяндалады. Журнал аз уақыт жарық көрсе де халықтың мұңы мен зарын жеткізіп, ұлттың ұстанымын насихаттағаны жөнінде, ондағы жарық көрген материалдардың авторлары жайлы әлі де болса зерттелу қажет екенін атап көрсетеді.

Түйін сөздер: суырып салма – импровизатор, Гүлхашима, «Энергия» баспаханасы, Фердоусидың «Шаһнама» дастаны, губерниялық атқару комитеті.

Кіріспе

«Алаш көсемі» атанған Әлихан Бөкейхановтың туғанына 155 жыл толуына орай Алаш ардақтыларының өз ұлты мен халқының болашағы үшін аянбай еңбек еткені науқанды мерзімде ғана емес, күнделікті дәріптеуді қажет етеді. Алаш қозғалысының құрылғанына 105 жыл толу қарсаңында Алаш қайраткерлерінің өмірін зерттеу, оны насихаттау басты парызымыз деп білемін. Әлихан заманында өмір сүріп, үзеңгілес болған тұлғалардың бірі – қазақ баспасөзі тарихындағы алғашқы журнал «Айқаптың» тұңғыш редакторы, жазушы, журналист Мұхаметжан Сералин.

Негізгі бөлім

Мұхаметжан Сералин Қостанай облысы, Қарабалық ауданында, бұрынғы Қостанай

уезі, Шұбар болысының бесінші ауылында 1872 жылы туған. Әкесі Серәлі ата-анасынан жас шағында жетім қалып, ауыр тұрмыстың азабын көп тартқан адам болады. Тегінде табиғи дарынды Серәлі ержеткен соң ақындық өнерімен халыққа танылады. Серәлі әдебиет тарихында суырыпсалма-импровизатор, айтыс ақыны ретінде мәлім.

Мұхаметжан төрт жасқа аяқ басқанда әкесі Серәлі қайтыс болып, шешесі үш жас баламен жесір қалған соң, Троицк қаласына көшіп кетеді. Жүн жуатын зауытқа кіріп, балаларын асырап, өсіріп, Мұхаметжанды оқу жасына жеткенде медресеге береді. Мұхаметжан 1887 жылы медресені бітіріп, Қостанай уезіндегі Арыстан деген жездесінің қолына барып, соның балаларымен бірге орысша оқуға түседі. 1891 жылы Қостанайдағы екі сыныптық орыс-қазақ мектебін үздік бағамен бітіріп шығады. 1900 жылға дейін мұғалім болып жүріп, өз бетімен

білімін толықтырады. Сол кезде шығып тұратын орысша, татарша газет, журналдарды, әсіресе орыс классиктерін көп оқиды. Қазақ халқының тарихын, әдебиетін зерттеу ісіне ерекше көңіл бөліп, әдеби-шығармашылық және саяси-әлеуметтік қызметке араласып, өз халқына адал еңбек етуге әзірленеді (ҚЭ. 1998: 28).

Мұхаметжан Сералинді оқытушылық жұмысы қанағаттандырмайды. Ол бүкіл қазақ халқына дауысы жетіп, сарылып жатқан сананы оятып, өнер-білімге, мәдениетке шақырып, ел-жұртын ағартушы болуды ойлайды. Мұндай мақсатты жүзеге асырудың жолы қарасөз арқылы болу керек деген қорытындыға келеді. Қазақ тілінде журнал шығаруды арман етеді. Журнал шығару үшін көп даярлық, мол қаражат керек. Мұхаметжан Сералин журнал шығаруға белді бекем байлап, іске кіріседі. Деректанушы-ғалым Қ. Атабаевтың еңбегінде М. Сералиннің қазақ баспасөзін шығару ісіндегі қызметіне назар аударылған. Автор М. Сералиннің 1906 жылдан бастап қазақ баспасөзін шығару жолында әрекеттенгенін, бірақ қайраткердің ондай әрекеттері сәтсіз аяқталып отырғанын негіздеумен қатар, қайраткердің «Айқап» журналын шығару жолында сіңірген еңбегін нақтылы деректермен дәйектейді. 1900 жылы ол Троицк қаласына келіп, сол қаладағы милиционер татар байы Яушевқа қызметкер болады. Сол байдың қолында оншақты жыл қызмет істеп жүріп, қала және дала халқының өмірін, тұрмыс-халін жақсы түсініп, біледі (Нұрғалиев, 1995: 37).

Осы жылдар Мұхаметжан Сералин әдеби-шығармашылық жұмысын бастайды. Түрлі тақырыпқа өлең жазады. 1900 жылы «Топжарған», 1903 жылы «Гүлхашима» атты поэмалары басылып шығады. «Топжарған» поэмасы революциядан бұрын төрт рет басылған. Кезінде орта мектеп, жоғары оқу орындарына арналған әдебиет хрестоматияларында басылып жүрді. «Топжарған» – тарихи тақырыпқа жазылған поэма, XIX ғасырдың отызыншы, қыркыншы жылдарында болған Кенесары, Наурызбай бастаған феодалдық-монархиялық қозғалыстың бір көрінісін суреттеуге арналған. Поэмада XIX ғасырдағы және одан кейінгі кездегі кейбір феодал ақындарынша Кенесары дәріптелмейді. Ағартушы-демократ жазушы М. Сералин «Топжарған» поэмасында Кенесарының

«Айқап» журналының 1911 жылғы I саны, тігел беті.

феодалдық-монархиялық қозғалысына бұқара халықтың қалай қарағанын суреттеуді мақсат еткен. «Гүлхашима» поэмасы – сол заманғы өмір шындығынан алынған уақиғаға арналған шығарма. Поэмада қазақтың талантты ақын жігіті Аймағамбет пен Гүлхашиманың арасындағы махаббат драмасы жырланады. Автор ескі әдет-ғұрыптың құрбаны болған екі жастың қайғылы халін әңгіме етеді.

Мұхаметжан Сералин 1905-1907 жылдардағы бірінші орыс революциясы кезінде Троицк, Қостанай қалаларында орыс революционерлерімен (И.Ф. Голованов, С.С. Ужгин) байланыс жасап, большевиктердің листовкаларын, үндеулерін қазақ тіліне аударып, елге таратады.

Мұхаметжан Сералиннің алдына қойған ең басты мақсаты – қазақша журнал шығаруға тек 1911 жылы ғана қолы жетеді. Журналды шығарушы да, редактор да Мұхаметжан Сералин болады.

«Айқап» журналындағы оқу-тәрбие мәселелері

XX ғасырдың бас кезінде яғни, 1911 жылдың қаңтарынан бастап, 1915 жылдың қыркүйек айына дейін Троицк қаласындағы «Энергия» баспаханасында қазақ тілінде үзбей шығып тұрған «Айқап» журналы халқымыздың әлеуметтік-саяси өмірінде, әдебиет пен мәдениетімізді насихаттап таратуда елеулі рөл атқарды. Ол қазақтың тұңғыш қоғамдық-саяси және әдеби журналы болды. «Айқап» өзінің сипаты жөнінен жалпы демократиялық болғанымен, іс жүзінде Шоқан Уәлихановтың, Ыбырай Алтынсариннің, Абай Құнанбаевтың ағартушылық идеялары негізінде дамып келе жатқан қазақтың қоғамдық ой-пікірінің, әдебиетінің, публицистикасының прогресшілдік және демократиялық дәстүрлерін жалғастырып, ілгері дамытқан журнал болды (Сақ, 2011: 3).

М. Сералин журналдың төңірегінде өзімен ниеттес көрнекті ақын-жазушыларды, қоғамдық қайраткерлерді топтастырды. Журналдың тілшілері 1911-12 жылдары Әкірам Ғалымов, 1913-1914 жылдары Сұлтанмахмұт Торайғыров болды. Журналдың арнайы тілшісі 1911-1913 жылдары Мұхаметсәлім Кәшімов болды. Әр уақытта автор болып Ахмет Байтұрсынов, Әлихан Бөкейханов, Бейімбет Майлин, Сәбит Дөнентаев, С.Ғ. Ғаббасов, М. Жолдыбаев, Т. Жомартбаев, М. Жұмабаев, Ә. Ғалымов, М. Дулатов, М. Кәшімов, Қ. Кемеңгеров, Б. Кенжебаев, М. Көпеев, Б. Қаратаев, Ғ. Қарашев, Ш. Құдайбердиев, С. Лапин, Б. Майлин, Ж. Сейдалиев, М. Сейдалиев, С. Сейфуллин, М. Сералин, Б. Сыртанов, С. Торайғыров, С. Хасенов, С. Шорманов болды (Қамзабекұлы, 2009: 43).

«Айқап» журналы осылай аталуының себебі мен алдағы мақсаты туралы 1911 жылғы 11-санында бастырушылар алқасының атынан былайша түсінік береді: «Айқап» деген сөз қазақтың төл сөзі, ол ғасырлар бойы мәдениеттен, білімнен кенже қалған бүкіл қазақ халқының өкініші ретінде алынды. «Ай, қап!» деп санымызды соқтық, енді ел қатарына қосылайық деген үнді білдіреді. «Айқап» – бұл қазақтың «Әй, қап!» деген сөзінен алынған. Оған бас редактордың журналдың бірінші нөмірінде жазған мақаласы дәлел. Ол: «Біздің қазақтың «Әй, қап!» демейтұғын қай ісі бар? Газет шығармақшы болдық, қолымыздан

келмеді. Пұлы барларымыз ынтымақтаса алмадық. Пұлы барларымыз ынтымақтассақ та, ақшасыз істің көзі табылмады. «Қап, пұлдың жоқтығы, қолдың қысқалығы-ай!» – дедік. Жақсы жерлерімізді сақтап қалмақ болдық. Басымыз қосылмады. Қолайлы жерлер қолдан кетті. «Қап, ынтымақсыздығымыз-ай!» – дестік. Болыс, би, ауылнай боламыз деп таластық, қырылыстық. Жеңілгеніміз жеңген жағымызға: «Енді сайлауда көрерміз, қап, бәлем!», – дедік. Қазақтың осындай бірнеше жерде «Қап!» деп қапы қалған істері көп. «Қап!» дегізген қапияда өткен істеріміз көп болған соң журналымыз өкінішімізге лайық «Айқап» болды», – деп жазған екен дейді (Байменше, 2011: 4).

«Айқап» журналы 1911 жылғы қаңтардан 1915 жылғы қыркүйекке дейін әуелгіде айына бір рет, ал сонан соң екі рет шығып тұрды. Барлығы 88 нөмірі шықты, таралымы 1000-2000 данаға дейін жетті. М. Сералин «Айқап» беттерінде мұсылмандардың қасиетті кітабының мазмұнын ыңғайлы, түсінікті нысанда баяндауға тырысқан авторлардың мақалаларын жариялап отырды. «Айқап» журналының қазақ фольклорын зерттеудегі, Абайтануды қалыптастырудағы, орыс және дүниежүзілік классикалық әдебиетінің рухани мұрасын насихаттауда атқарған рөлі зор. Журналдың ақырғы санында Мұхаметжан Сералин «Айқаптың» соғыс салдарынан туған қиыншылық, қымбатшылыққа байланысты енді шыға алмайтынын айта келіп: «... Әркім барына мәзір» деген ғой. Біз қолымыздан келген жұмысымызды жұмсаудан тартынбай: қазақ жұртымызға аз да болса бір соқпақ жол болсын деп журнал шығардық. Мақсатымыз дүние жиып байымақ, пайдаланбақ емес, тек қана жұрттың көзі, құлағы болмақ еді. Білгенімізді жаздық, айттық. Жазылған сөзімізде, ойлаған ойымызда жаңылыстарымыз көп болған шығар... Алайда, не жазсақ та таза жүрек, таза ниетпен жазып едік, соның үшін азаматтар бізді айыптамас деп үміт етеміз» (Өзбекова, 2010: 21).

Мұхаметжан Сералин Алаш қайраткерлерімен қоян-қолтық араласып, әрісте белсенділік танытады. «Айқап» журналының 11-нөмірінде Жиһанша Сейдалиев «Азып-тозып кетпеске не амал бар?» мақаласында: «...Бұл басталайын деп тұрған халық ісіне тезінен жауап күтемін, шабылып қалған тарландардан: Бақытжан Қаратаев, Бақыш

Кұлманов, Әлихан Бөкейхановтардан, бұл үшеуінің өзі үш рулы ел болса да Алаш дегенде басы бір жерге қосылса керек. Және бұлардан басқа: Райымжан Марсековтен, Мұхамеджан Тынышбаевтан, Халел Досмұхамедовтан, Ахмет Байтұрсыновтан, Мұхамеджан Сералиннен, Міржақып Дулатовтан, Яқұп Ақбаевтан уағайри қазақ халқының халін көріп, жаны ашығандардан хат күтемін», – деп жазған. Саяхатшы-ғалым Г.Н. Потанин Омбыдағы жиылыста қазақ туралы білгендерін сөйледі: «... Қазақтың газета, журналдары ашылып жатыр. Оренбургта «Қазақ» газетасы шығып тұрады, Байтұрсынов басқаруында. Троицкіде «Айқап» журналы Сералиннің басқаруында. Екеуі де халқын, ұлтын ілгері басқызу жаһұтында...». М. Сералиннің қандай тұлға болғандығының дәлелі болатын осындай пікірлерді көптеп келтіруге болады. Бүгінде М. Сералиннің қоғамдық-саяси қызметінің кейбір қыры Башқортстан мен Қырғызстан ғалымдарының еңбектерінде де көрініс табуда. Башқортстандық ғалым Л.С. Тузбекованың еңбегінде М. Сералиннің Уфадағы «Ғалия» медресесінің ұстаздарымен және шәкірттерімен байланысы мәселесі қарастырылған. Автордың көрсетуінше М. Сералин «Ғалия» медресесінде оқыған шәкірттер арасына «Айқап» журналын насихаттап, шәкірттердің біразын осы журналға тілші ретінде тартқан. Қазақ тарихшыларының 1991 жылдан бергі еңбектерінде де М. Сералинге қатысты тың ой-пікірлер білдірілуде. Көрнекті тарихшылар К. Нұрпейісов пен М. Қойтелдиевтің Алаш қозғалысына байланысты жазылған еңбектерінде М. Сералинге және оның жетекшілігімен шыққан «Айқап» журналына байланысты тың тұжырымдар бар. К. Нұрпейісов: «Қазақ зиялылары халықтың қалың бұқарасын туған өлкені қайта құрып, түрлендіру ісіне жұмылдыруда ұлттық газеттер мен журналдар, поэзиялық жинақтар мен көпшілікке арналған әр алуан тақырыптар бойынша жинақтар шығарудың маңызын жақсы түсінді. Қазақтың ұлттық баспасөзінің толыққанды алғашқы екі басылымы 1911 жылы дүниеге келді», – дей отырып, бұл істегі М. Сералиннің қайрат-жігеріне назар аударады.

Жалпы М. Сералиннің журналистік қызметі екі кезеңге бөлінеді. 1-кезеңіне «Айқап» журналында төңкеріске дейін басылған 40-қа жуық мақалалары жатады. 2-кезең 1918-

1928 жылдар аралығын қамтиды, бұл кезеңде «Ұшқын», «Еңбекші қазақ», «Ауыл» газеттерінде саясат, шаруашылық, мәдениет мәселелері жайында мақалалары жарияланды. Партия, кеңес қызметтерін атқара жүріп, Мұхаметжан Сералин газет жұмысына белсене қатысып отырған.

Мұхаметжан Сералиннің публицистік, журналистік еңбегі мол болған. «Айқап» журналындағы мақалалары оның алдыңғы қатарлы демократ-ағартушы, қоғам қайраткері болғанын айқын көрсетеді. Ғасырлардың талай сырын санасында сақтап, сан алуан сын белестерден өткен қазақ халқының басына тәуелсіздік бақытын сыйлаған соңғы отыз шақты жылдың көлемінде ұлттық рухани дамуымызда бірқатар оң өзгерістер дүниеге келді. Сонау бір алмағайып замандарда жоғалтып алған, яки жоғалта жаздап қауышқан асыл қазыналарымыздың біразын қайта таптық, өшкенімізді жандырдық. Қоғамның құрылымдық сипаты ғана емес, тұтастай ойлау жүйесі жаңарды. Соның нәтижесінде өткенімізді ой елегінен өткізіп, кешегі ұлттық игілігіміз бен мұраларымызды өз қамқорлығымызға қайта алып зерттеп-зерделей келе сол мұраларымыздың қаншалықты қымбат екендігін таныдық. «Айқап» жабылған соң Мұхаметжан Сералин Троицкіде орыс тілінде шығатын «Степь» газетінде істейді. 1916 жылы өз еліне көшіп келеді. Ауылына келген соң өзінің «Айқапта» халықты отырықшы болуға шақырған өсиетін өзі бастап іске асырып, үлгі-өнеге көрсетпек болып, ағайындарының басын қосып поселка салады. Мектеп ашып, бала оқытады. Өз кітаптарынан кітапхана ұйымдастырып, газет, журналдар жаздырып алғызып тұрады. Ағаш еккізіп, бақша салдырады, монша ашады. Қысқасы, қолынан келгенше ауылда іс жүзінде мәдени-ағарту жұмысын жүргізеді. 1919 жылы Кеңес өкіметі орнаған соң Орынборға барып, губерниялық жер-су бөлімінде қызмет атқарады және тұңғыш қазақтың кеңестік газеті «Ұшқынның» редакциясының алқа мүшесі болады. 1920-1921 жылдар өз елінде Шұбар болыстық атқару комитетінің төрағасы қызметін атқарады.

Мұхаметжан Сералин 1923 жылы Қазақстан Орталық атқару комитетіне мүше болып сайланады. 1924 жылы кеңестердің Бүкілресейлік екінші съезіне делегат болып сайланады (Елеукенов, 2009: 472).

1926-1928 жылдары Мұхаметжан Сералин губерниялық атқару комитеті төрағасының орынбасары, губерниялық партия комитетінің үгіт-насихат бөлімінің бастығы болып істейді. 1928 жылы ауыр науқасқа душар болып еліне қайтып, ұзақ науқастан соң 1929 жылы жаз айында қайтыс болады.

Мұхаметжан Сералиннің ақындық мұрасынан бізге мәлімдері өзі жазған екі дастан – «Гүлхашима», «Топжарған», оншақты өлең, Фердоусидың «Шаһнама» дастанының орысшаға В.А. Жуковский аударған «Рустем-Сохрап» атты бөлімінен қазақша аудармасы т.б. (Кенжебаев, 1993: 248).

Қорытынды

Бүгінгі өркениеттің қарыштап дамыған таңында соған лайық қоғамның бар саласында оң өзгерістердің болып келе жатқандығы көңілге қуаныш ұялатады. Әрине, газет-журналдардан іздегеніңізді тауып жатсаңыз нұр үстіне нұр болар еді. Сол газет-журналдар не жазса да халықтың мұңы мен жоғын, шырылдатар шындықты жазу керек. Сонда ғана оларды оқырман іздері сөзсіз. Осы тұрғыдан келгенде, шыққанына 110 жыл толған «Айқап» қоғамдық-саяси және әдеби журналының кезінде көтерген мәселелері әлі де маңызын жоғалтқан жоқ.

«Айқап» қазақ баспасөзінің, қазақ елінің алғашқы қарлығашы, яғни алғаш шыққан журналы. Ең бірінші кезекте бұл журнал бізге осынысымен құнды. Екіншіден, бұл журналды ашып, жариялауда қазақтың басына қара

бұлтын үйіріліп тұрған, қылышынан қан тамған шақтағы саясаттан қорықпай елді ынтымақ пен бірлікке, оқуға шақырған, сол жолда аянбай тер төккен қазақтың сүт бетіндегі қаймақтары М. Сералин, А. Байтұрсынов, Ө. Бөкейханов сынды ұлттық интеллигенциямыздың қалам сиясы тамған бұл журнал бізге осынысымен де қымбат.

Енді қараңыз, сол кездегі зиялылар идеясы, ой-армандары адаспай, алдымыздан шығып отыр. Олардың көксегені де осы тәуелсіздік болатын.

Биылғы жыл қазақ халқы үшін айрықша аталатын жыл болып отыр. Еліміздің Тәуелсіздік алғанына 30 жыл толып отыр. Ал, өткен ғасыр басында осы тәуелсіздікті аңсап кеткен қазақ перзенттерінің бірегейі Мұхаметжан Сералин Ресей жеріндегі Троицк қаласында «Айқап» атты журналын жарыққа шығарғанына ағымдағы жылдың қаңтар айында 110 жыл толды.

Төрт жыл баспа бетін көрген «Айқап» журналы қазақ елі үшін қызмет етіп, өшпес із қалдырғаны сөзсіз. Елдің сан-саласына қаламдарын тербеп, халық үшін аянбай тер төккен жазушы-ақындардың еңбегі мәңгілік мұра екендігі ақиқат. Олар қазақ елінің ертеңі үшін жандарын құрбан ете жүріп, елдің елдігі мен бірлігі, білімділігі үшін ат үстінде айқасқандай солақай саясатпен қасқайып тұрып айқасты. Қазір қаптап кеткен мыңдаған басылымның бір «Айқаптың» көтерген жүгін көтере алмайтыны бар. Бұл да болса сол журналдың бағасының қаншалықты екендігін көрсететін айқын бір дүние.

Әдебиеттер

1. Елеукунов Ш. Әдебиет – тәуелсіздік қаруы /Елеукунов Ш/ Алматы. Баспалар үйі. 2009.- 472 б.
2. «Қазақ» жинағы. Құрастырушылар: Ү. Сұбханбердина, С. Дәуітов, Қ. Сахов. «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы. Алматы. 1998. - 27 б.
3. Энциклопедия, Айқап. Бас редактор. Р. Нұрғалиев, Алматы: «Қазақ» редакциясы. Алматы, 1995.
4. Кенжебаев Б. XX ғасыр басындағы әдебиет. Алматы, Білім. 1993. - 248 б.
5. Қамзабекұлы Д. Алаштың рухани тұғыры. Астана: Ел-шежіре, 2008. - 357 б.
6. Қамзабекұлы Д. Алаш кезеңі: серпілу негіздері. //Мәдени мұра . - 2009. - №5. - 36-43б.

7. Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. Алматы: «Аруна ltd». ЖШС, 2005. 576 б.
8. Өзбекова Г. «Айқап» журналындағы әдебиет мәселелерінің көрінісі: /«Айқап» журналы / Хабаршы. Филология сериясы. -2010- №6. - 215 б.
9. Төленқызы Р. Алаш арыстарының сөзі – ұлттық құндылықтардың қайнар көзі. // Астана ақшамы. 2011. - 11 қаңтар, №2
10. Сақ Қ. Ел үмітін ақтаған басылым.// Егемен Қазақстан. 2011. - 12 сәуір.
11. Байменше С. «Әй, Қап» — «Айқап». // Егемен Қазақстан. 2011. – 29 наурыз. 4 б.

References

1. Eleukenov Sh. Literature is a weapon of independence / Eleukenov Sh / Almaty. Publishing house. 2009.- 472 p.
2. "Kazakh" collection. Compilers: U. Subkhanberdina, S. Dautov, K. Sakhov. "Kazakh encyclopedia" General edition. Almaty. 1998.-27p.
3. Encyclopedia Ayqap Editor-in-Chief. R.Nurgaliyev, Almaty: "Kazakh" editorial office Almaty, 1995
4. Kenzhebaev B. Literature of the early twentieth century Almaty, Education. 1993.-248p.
5. Kamzabekovich D. Spiritual position of Alash Astana: El-shezhire, 2008.- 357 p.
6. Kamzabekovich D. Alash period: the basics of breakthrough // Cultural heritage.-2009. - №5.- 36-43p
7. Kazakh literature. Encyclopedic reference book. Almaty: Aruna ltd. LLP, 2005. 576p.
8. Узбекова Г. Views of literary issues in the magazine "Aikap": /"Aikap" magazine/ Bulletin Philology Series -2010-№6 -215p.
9. Tolenkyzy R. The words of the lions of Alash - the source of national values.// Astana akshamy. 2011.- 11 January №2
10. Sak K. A publication that lived up to the expectations of the country.// Sovereign Kazakhstan. April 12, 2011
11. Baimenshe S. "Hey, Bag" - "Scream". // Sovereign Kazakhstan. 2011. - 29 March. Page 4.

Алжан Л.Т.

Национальный музей Республики Казахстан,
г.Нур-Султан, Казахстан
e-mail: mahabbat68@mail.ru

Alzhan L.T.

National Museum of the Republic of Kazakhstan,
Nur-Sultan, Kazakhstan
e-mail: mahabbat68@mail.ru

ЖИЗНЬ И ТВОРЧЕСТВО МУХАМЕТЖАНА СЕРАЛИНА

В 2021 году исполняется 110 лет со дня выхода в свет первой в истории казахстанской прессы журнала «Айқап», 150 лет со дня рождения первого редактора журнала Мухаметжана Сералина (1872-1929).

В статье рассказывается о жизни и творчестве национального деятеля, писателя Мухаметжана Сералина в начале XX века, его работе по улучшению социального положения людей его времени. Также были упомянуты его усилия по изданию журнала на казахском языке. В выпусках первого казахстанского журнала «Айқап» под редакцией писателя поднимались вопросы социально-экономической и хозяйственной жизни страны.

Ключевые слова: импровизатор, Гульхашима, издательство «Энергия», эпопея Фирдоуси «Шахнама», областной исполнительный комитет.

THE LIFE AND WORK OF MUKHAMETZHAN SERALIN

This year, in 2021, marks the 110th anniversary of the publication of the first magazine in the history of the Kazakh press "Aikap", the 150th anniversary of the birth of the first editor of the magazine Mukhametzhan Seralin (1872-1929).

This article describes the life and work of the national figure, writer Mukhametzhan Seralin in the early twentieth century, his work to improve the social situation of the people of his time. His efforts to publish a magazine in the Kazakh language were also mentioned. The issues raised by the first Kazakh magazine "Aikap", edited by the writer, tell about the issues raised at that time, the topics of published data and works, the educational needs of the "thirsty" people. Although the magazine has been published for a short time, it promotes the grief and grievances of the people, the position of the nation, and emphasizes the need to study the authors of the published materials.

Keywords: improviser, Gulhashima, "Energy" publishing house, Ferdowsi's "Shahnama" epic, provincial executive committee.